

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמר בשיה"ק

התורה מרכז החיים

מתחיל היום ואז צריכים לקום, אחרת האדם פתאום כביכול 'נכנס באמצע' ומרגיש חסר, מתוך הרגשה פנימית שאומרת לו שזהו זה, הוא הפסיד, וכבר אינו נמצא במקום ובזמן המתאים.

וזה בדוק ומנוסה, שאלו שמעוותים את טבע הבריאה והופכים יום ללילה ולילה ליום יש להם בדרך כלל נפש מבולבלת ומופרעת שלא חיה בצורה טבעית ונורמלית, והדרך היחידה להתנהל בדרך אשר חפץ בה ה' היא לקום כאשר השמש זורחת והיום מתחיל, שכן מלבד עצם המצוה שבדבר יש בכך השלכה על עיקר 'מעלת האדם' - ללכת ישר כמו שעשאו האלוקים, ולהיות מעורר השחר לעסוק בדברי תורה, מתוך נתינת משמעות לכל היום - שהיום יהיה יום של תורה.

ואף אם האדם קם מוקדם, אם אינו מצמיד מיד לקומו את העסק בתורה עוד לפני שעוסק בכל עסק אחר הרי הוא מאבד את מעלתו, כיון שכל מטרת חייו של האדם היא להתחבר לתורה ולהבין שאין עוד משהו אחר עלי אדמות, ורק כאשר הוא משעבד את סדר היום לתורה ומתחיל אותו מיד עם הדבר שהוא תכלית חייו אז הוא מראה עבור מה הוא חי ושאיין לו עוד מציאות אחרת כלל.

וכך כתב רבינו יונה על המשנה: "מוציאין את האדם מן העולם - כי על מה נברא אדם אך לעסוק בתורה והיא אורך ימים ושנות חיים, ואם לוקח הוא דברים כאלה ולמה לו חיים וראוי לטרדו מן העולם כי הבל הוא והבל ימיו, ואחר שחיה כמה שנים ונתעסק בעסקו ולא הועיל הואיל שבטל התורה על מה יוסיפו לו ימים. משל למלך שנתן מאה כסף לעבדו והשליכם לים וחזר ובקש ממנו אחרים, והלא ראוי שלא יתן לו יותר, כך מי שאינו עוסק בתורה". ומעתה על דברים אלו סובבים והולכים כל דברי המשנה, שהאדם צריך למסור את כל חייו עבור תורה ולבנות על פיה את כל מהלך ימיו, לילתו ושעותיו, ואם אינו עושה כן ואינו מבין בתוכו שאין עוד חיים אחרים מלבד התורה - 'למה לו חיים, וראוי לטרדו מן העולם', הואיל ו'הבל הוא והבל ימיו'.

ומענין לענין יש להוסיף מה שמבואר במהרש"א בתענית (ח"א י:), שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ויש לקיים את הפסוק של 'ובלכתך בדרך' על פי משמעותו הפשוטה - לעסוק בדברי תורה בעת ההליכה בדרך ובעת הישיבה בבית, מלבד אמירת הק"ש בשעת שכיבה ובשעת קימה. ומכאן יש לכל בחור ובחור להנהיג את עצמו, שמלבד הסדרים הקבועים בתוך הבית מדרש ילמד גם ביושבו בחדר אוכל וגם בהכנסו לתוך החדר בפנימיה, איש איש כפי מסת ידו, והוא חלק מקיום המצוה דאורייתא של תלמוד תורה ע"פ המבואר במהרש"א.

יין של צהריים

על הפסוק שבשתיית יין של צהריים כתב רבינו יונה 'שמבטל תלמוד תורה', וביאור הענין, שבשלמא כאשר האדם שותה יין ומשתכר בסוף היום, אזי הוא הולך לישון מתוך יינו ומתפקח למחרת בבוקר, אך כאשר האדם מתבשם באמצע הצהריים - הוא מוחק את סדר היום שמכאן ואילך להתגולל בין, והרי הוא 'שוטה המאבד מה שנותנים לו'.

וגם על אדם כזה אומרת המשנה שהוא 'יוצא מן העולם' וכעין המבואר לעיל, שכל מטרת חיי האדם היא לעסוק בדברי תורה ולמסור את חייו להגות באמרי שפר, וכאשר האדם זורק את הימים שניתנו לו ללא כל סיבה הנראית לעין ומאבד את נפשו לדעת, הרי הוא מבטל את עצם מעלתו והופך את עצמו לכלי ריק מלא בושא וכלימה.

וכאן מתבאר לנו בחינה נוספת בכך שהתורה היא עיקר החיים, שמלבד מה שכל היום צריך להתחיל ישירות בדברי תורה ובלא זה האדם אינו מתחיל את סדר היום, נוסף על זאת התורה היא הדבר היחיד שסובב את כל זמנו של האדם בלי הפסקה כלל, והוא צריך להיות שקוע בה מהרגע שהוא מתחיל לעסוק בה ועד שהיום מסתיים,

פ"ג משנה י'. שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים ושיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם.

חובת קריאת שמע בזמנה

בפירוש דברי המשנה 'מוציאין את האדם מן העולם' כתב הרמב"ם "שאלו הדברים יבטלו מעלת האדם, עד שיצא מן העולם והוא מפסיד". הרי אומר, ש'מוציאין את האדם מן העולם' אין הכוונה דוקא למיתה ולא יבוד הגוף, אלא שארבעת הדברים הללו המנויים במשנה הם מיסודי מעלת האדם, עד שכאשר הוא אינו מנהיג את עצמו על פיהם הרי הוא כמי שבטל ואינו, ונח לו שלא נברא יותר משנברא.

והדבר הראשון שנמנה במשנה הוא 'שינה של שחרית', שעל כך כתב רבינו יונה "שמבטלת התפלה בזמנה", וביתר פירוט כתב בפירוש הברטנורא: "שהולך וישן עד שעונת קריאת שמע עוברת", והיינו שחומרת השינה של שחרית שהיא מבטלת את האדם מקריאת שמע ומתפילה לפני המקום בזמן קומו.

ולכאורה יש לעיין, דהנה הן אמנם שקריאת שמע בזמנה היא מצוה דאורייתא שמי שעובר עליה אשם הוא אבל מדוע חמורה מצוה זו כל כך עד שהמשנה אומרת עליה ששינה של שחרית 'מוציאה את האדם מן העולם', לומר שעיקר מעלתו מתבטלת, והלא יש לכאורה מצוות חמורות מזו כמו למשל איסור לשון הרע, שעליו אומר החפץ חיים שאדם יכול להגיע ליי"ז לאוין בדיבור אחד, מה שאין כן בקריאת שמע.

ונראה הביאור בזה, דהנה עיקר לשון הפסוק הוא 'והיו הדברים האלה על לבבך בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך', ופשוט המשמעות עוסקת במצוות תלמוד תורה ששייכת בכל מקום ובכל זמן, אך מ"מ מכאן למדו חז"ל את מצוות קריאת שמע 'בשכבך ובקומך' - 'בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים'.

ועומק הדבר הוא כפי שמבואר בפ"ג רבינו יונה בברכות שיתכן שבאמת צורת המצוה אינה דוקא לקרוא קריאת שמע, אלא ללמוד פרק אחד מן התורה בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים ולקיים בזה מצוות תלמוד תורה (וע"ע בשא"א דנקיט שמא בהא גופא איפליגו אמוראי התם בברכות, אי קבעה תורה דוקא האי פרשתא דק"ש בכדי לקיים המצוה דת"ת, או שמא אכן לעולם סגי בכל פרשה דהו, ורק מדרבנן קבעו את פרשת ק"ש דייקא), וזהו דאמרי' בנדרים (ח.) דמעיקר הדין אדם יוצא יד"ח ת"ת בקריאת שמע שחרית וערבית, ללמדך שישוד מצוות ק"ש היא ללמוד תורה בבוקר ובערב.

ואשר מתבאר לן בזה, דשורש וצורת המצוה של קריאת שמע היא שהאדם יתחיל את יומו מיד בראשיתו עם דברי תורה, עוד לפני שהוא מעורר השחר ומתחיל את סדר העבודה, ואלו יהיו הדברים הראשונים שעמם הוא פותח את היום, וגם בשכבו לפני שהוא הולך לישון - יסיים את היום דוקא עם דברי תורה.

ואם כן מעתה יתבארו לנו היטב דברי המשנה מדוע שינה של שחרית 'מוציאה את האדם מן העולם', והיינו משום שחלק מצורת חייו של היהודי היא שיתחיל את היום עם דברי תורה, ואם הוא מאחר קום ונותר שרוע על מיטתו - הוא מבטל בידיים את צורת החיים, וכאילו חותך את היום לשניים ומותיר לעצמו רק מחצית.

ניתן לבאר בדבר זה כמה וכמה טעמים מדוע כך הם פני הדברים, אך עדיף שהאדם יידע בלי שום טעם - שכך הוא טבע האדם, בלי שינסה לתרץ לעצמו מדוע זה נכון וזה לא ושאר כגון דא... מי שקם באמצע היום לא חי בצורה תקינה, סדר היום שלו הרוס וחסר תקנה וכל חייו מתנהלים בצורה 'דפוקה' ונגררת, כי כך עשה ה' - שיש שעה שבני אדם שוכבים ושעה שבני אדם עומדים, וכאשר מגיע הבוקר אז

בלי להותיר לעצמו אפילו רגע, וכאותו ענין שאמרו באבות דר"נ 'אין אדם מת אלא מן הבטלה'.

מרון שה"ת הגר"ח קניבסקי שליט"א כותב באחד מספריו, שמה שאמרו חז"ל 'אנן אגירי דיומא אנן' היינו כפשוטו, שכשם ששכיר יום שכור לכל היום כולו מעלות השחר ועד צאת הכוכבים בלי שיותר לו לבטל אפילו שעה אחת, וזהו הזמן שנקצב לו על פי דין כפי שלומדים מן הפסוק 'יצא אדם לפעלו', כך גם אנחנו מחוייבים לעסוק בדברי תורה בכל זמן אפשרי במשך כל היום כולו, מבואר ועד צאתו, בלי להותיר לעצמנו אף שעה קלה.

ומשך, גם כאשר האדם אוכל או ישן, אסור לו להסתכל על הדבר בתורת 'הפסקה' שכעת חלילה אין זה הזמן ללמוד, אלא להבין שכל שעה אפשרית ביממה היא זמן ללימוד תורה, רק שמה יעשה האדם אם לא יתן לגוף כדי חייו, וממילא גם ה'הפסקות' שניתנו בסדרי הישיבה אינם סתם ריוח להתבונן בין פרשה לפרשה אלא הם שעות שניתנו לכל אחד לעשות את צרכיו, ואם יש לו זמן פנוי ללימוד - הדר דינא מעיקרא לשבת וללמוד, ואין מזדוין אלא למזדוין.

אין 'עולם' חוץ מתורה

נמצא אם כן שהמסר העולה מכל דברי המשנה הוא אחד, שלא שייך לחיות בלי התורה הקדושה, וכל שאר עניני העולם אינם אלא לעזר לסיוע בלבד לשתיה לאדם את האפשרות לעסוק בתורת ה', ואם האדם לא יעמיד לעצמו סדר יום ברור ומתמשך של לימוד מתחילתו ועד סופו הוא לא ייחשב לאדם מן השורה, כיון שהוא מאבד את עיקר המטרה שעבורה הגיע לעולם ואם כן למה לא חיים, עד שעליו אומרת המשנה שהוא 'יוצא מן העולם'.

בכל מקום ומקום בכלאל תלמודא לשון הש"ס הוא 'מקשין העולם', 'כולי עלמא לא פליגי' וכדומה, ולכאורה יש לתמוה היאך שייך לומר 'כולי עלמא', והלא כל העולם עוסק בזוטות איש איש בהבליו... ועל כרחק דהא גופא קא מתבאר לך - שאין 'עולם' אחר חוץ מבית המדרש, זהו העולם היחידי ואין עוד אחר חוץ ממנו... וכאשר בית המדרש עוסק בקושיא או במחלוקת - הוי האומר שכל העולם כולו מסתובב סביב אותה סוגיא, ואין עוד שום נושא אחר עלי אדמות.

על הגאון רבי נחום פרצוביץ מספרים, שכשלמדו בישיבת מיר מסכת בבא בתרא בזמן חורף, הגיע אליו בחור בימי החנוכה ואמר לו שהוא רוצה להציע לפניו דברים שהתחדשו לו בעניני דיומא. רבי נחום נעתר לבקשתו, והבחור אמר לו מערכה בסוגיא דחנוכה. תמה ר' נחום: וכי אלו דברים בעניני דיומא? ה'עניני דיומא' כעת הוא סוגיא דרקי...!

בחדש שבט לפני י"ב שנה כאשר דיברתי בפעם הראשונה עם מרון המשגיח הגר"נ קפלן שליט"א על עניני הישיבה ועל התפקידים העומדים בפנינו, אמר לי ר' נתנאל: אם בחור יוצא מהישיבה לאחר כמה שנים לבנות את ביתו ולא חושב לעצמו 'מה ה' רוצה ממני' - זהו כשלון שלי, אך אם בחורים יורדים מנחה לארוחת צהריים ולא מתווכחים בלימוד - זהו כשלון שלי...!

ורואים אנו מכאן מהי צורת המבט הנכונה על החיים, כי גם אם עדיין לא זכינו לכזו רמה מכל מקום זוהי אמונה להיות המטרה וזה אמונה להיות היעוד, לחיות חיים של 'תורת חיים' שכולם מסתובבים סביבם ותו לא מידי, הם האוכל והם האוויר לנשימה, וכל השאר חסר ערך.

בזמני בישיבת פוניבז' נראה שפחות נזהרו באיסור לשון הרע מאשר היום בזמננו, אך על מה היה הלשון הרע? הכל הסתובב סביב התורה. בחורים ישבו בארוחת צהריים ודיברו סרה בר"מ פלוני או בר"מ אלמוני, מי אמר יותר טוב ומי פחות, אבל הכל עסק בנושא הלימוד, וזה היה מה שתופס את הראש. ואילו כיום, אולי מדברים פחות דברי רכילות, אבל מה הם נושאי השיחה?...

בגמ' גיטין (נט). "בעי אביי מתנתו מאי, רב יימר אמר אין מתנתו מתנה מר בר רב אשי אמר מתנתו מתנה, אפכוה ושדרוה לקמיה דרב מרדכי, א"ל זילו אמרו לבר מר לאו הכי הוה עובדא, כי הוה קאי מר חד כרעיה אארעא וחד כרעיה אדרגא ואמרנא ליה מתנתו מאי ואמר לן מתנתו מתנה" וכו'. ולכאורה יש לתמוה מאי נפקא מינה איכא לן באיזו צורה עמד רב אשי כאשר אמר שמתנתו מתנה, אם עמדו שני רגליו על הארץ או שהיה חד כרעיה אארעא וחד כרעיה אדרגא, ועל כרחק הביאור הוא כאמור - שמכיון שנושא השיחה היחידי היה התורה, ממילא זה היה מוקד ההתעניינות וכל דבר שהיה שייך אליה - זה היה

ה'נייעס' והחדשות, כיצד בדיוק עמד רב אשי ובאיזו צורה אמר את הדברים, 'חד כרעיה אארעא וחד כרעיה אדרגא'.

ויש בנותן טעם להביא מעשה בענין זה, שאמנם הוא דוגמא קיצונית, אבל יש בו בכדי ליתן דברינו לשיעורים עד היכן הדברים מגיעים, והמעשה הוא באחד מגדולי תלמידי החכמים שבדור הקודם רבי משה לנדסיקי זצ"ל, ראש ישיבת ראדין, שבבחרתו נסע ללמוד בישיבה, ולאחר שלוש שנים של לימוד חזר לביקור הביתה. כשנכנס אל הבית שאל אותו אביו היאך היה בישיבה וכיצד היה הלימוד. אמר לו הנער משה דברים כהויתם, יש לי חברותא אחד שאיתו ישבתי ולמדתי משך כל שלושת השנים כט"ו שעות ביממה בלי שום הפסק, מהחל ועד כלה. שאל האבא: 'נו, ומיהו החברותא?', 'ענה לו הבן: 'איני יודע'... 'מה הפירוש? וכי אין אתה יודע מה שמו ומאין הוא בא?'... הסביר הבן משה: 'אין לי שום שמץ של מושג. הגעתי ביום הראשון לישיבה, ראיתי את הבחור יושב לצדי, והתחלנו ללמוד בחברותא סדר א'. לאחר הסדר ראינו כי טוב, והמשכנו הלאה לסדר ב', וכך גם הלאה לסדר ג', וכן הלאה מיום ליום ומחודש לחודש. כל הזמן ישבנו ולמדנו, ומעולם לא מצאתי את הזמן ואת הסיבה להתעניין מיהו החברותא'...

ואם כי כאמור אין הדברים נוגעים להשגתנו אנו, ולגבינו אולי צריך לומר חילוף הדברים, להתעניין בשני ולדעת מי הוא ומה איתו... אך עדיין רואים אנו מכאן את הכיוון ואת הערך הנכון, שהנושא המעניין ביותר, המרכזי ביותר, שהוא הוא צריך לתפוס את כל ראשו של האדם ולהחזיר לו שאין עוד משהו אחר - הרי זה עסק התורה, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה.

ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ

גם ב'ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ', עיקר החורבן הוא שהאדם מתרגל לנושאים רדודים וערכים מזויזפים של דעת בעלי בתים היפך דעת תורה, ביושבו יחד איתם ובשומעו את הגיגיהם ודעותיהם, וזה מוציא אותם מהמבט הנכון - שהעולם האמיתי הוא רק חיי התורה.

כשהיתה בזמנו בישיבת פוניבז' אוריה סוחפת סביב היציאה לפעילות של ה'פעילים' ביד לאחים להציל את העם שבשדות, התייחס לכך מרון הגר"ש רוזובסקי, שלא כדרכו, בתוך שיחה שמסר בישיבה ואמר: 'מנקה ארובות הרי זה דבר חשוב מאד. אילולי שהיה ממלא את תפקידו היתה הארובה נשאת מלכלכת ולא היה שייך להסיק את הבית. אבל בסופו של דבר, המנקה יוצא מלכלכל... כולו נהיה שחור מפחם, ושוב אינו נקי כבתחילה'...

יתכן שישנם עוד דברים חשובים ונצרכים חוץ מתורה, אבל כל דבר שאינו התורה בעצמותה - 'מלכלכל' את האדם ולא מותיר אותו בעולם העליון שהיה יכול לחיות בו. כי התורה היא הדבר היחידי שמהווה את מרכז החיים, וכל דבר חוץ ממנה הוא טפל ומשני.

בן תורה שחי באמת שהחיים האמיתיים הם רק התורה, ה'ישיבה' ובית המדרש נהפכים לחלק ממנו, לעצם מעצמו ולבשר מבשרו, עד שכל 'ישיבה' אחרת של 'עמי הארץ' נחשבת אצלו למוקצה מחמת מיאוס, כי על מה שייך 'להתיישב' חוץ מן התורה?

חז"ל אמרו (יומא כח): ש'מימותיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם', ויש להעיר על דקדוק הלשון, דלכאורה לא היה לו לומר ש'לא פסקה ישיבה' מאבותינו אלא שהם לא פסקו מהישיבה, שהרי הם למדו בישיבה ולא הישיבה לימדה אותם.

אך היינו כדאמרין - שה'ישיבה' אצל אבותינו לא היתה רק מקום ללמוד בו אלא נהפכה לעצם מעצמם ולבשר מבשרם, היא היתה החיים שלהם וסביבה הסתובב כל סדר יומם, ולכן שייך לומר 'לא פסקה ישיבה מהם' - שהישיבה היתה חלק מהמציאות של עולמם.

כמו שבן חוץ לארץ נחשב תמיד ל'בן חו"ל' גם כשהוא נמצא בארץ הקודש, או לחילופין בן ארץ הקודש ייחשב תמיד ל'ישראלי' גם כשינדוד בכל רחבי העולם, כך בני התורה יושבי בית המדרש נחשבים למשהו אחר, מרומם ונעלה הרבה יותר בכל מקום שבו יהיו, וה'ישיבה' תהיה חלק מהם ותסתובב יחד איתם.

על בני התורה מוטל לדעת היכן הם עומדים ולחיות עם המבט הנכון, שהתורה אינה 'עוד משהו' ואינה חלק מן החיים אלא היא החיים בעצמם, הכל עומד עליה והכל תלוי בה והיא הנושא היחיד כאן בזה העולם, וכל שאר הדברים שיחשבו בני האדם לטוב אינם אלא הבל ושואו נתעה.